

Elektros oro linijos (400 kV) nuo Alytaus iki Lietuvos – Lenkijos sienos,
Alytaus r.sav., Lazdijų r.sav., 2012 m. žvalgomieji archeologiniai tyrimai

Žvalgomieji archeologiniai tyrimai būsimos elektros oro linijos (400 kV) nuo Alytaus iki Lietuvos – Lenkijos sienos vykdyti 2012 m. rugsėjo mėn. Tyrinėta Lazdijų ir Alytaus rajonuose, apie 50 km ilgio atkarpoje, 80 m pločio ruože. Tyrinėta 1x1 bei 2x2 m dydžio šurfais bei 2x5 m dydžio perkasomis. Visiems tyrimų plotams suteikta tęstinė numeracija nuo Nr.1 iki Nr.193.

Tyrimų metu iki žemio iširtos šimtas keturiasdešimt devynios atramų, nutolusių viena nuo kitos 200-400 m, vietos, kasant 1x1 m dydžio šurfus (Nr.1-149). Eigoje vienas iš jų buvo išplėstas iki 12 m² dydžio perkastos (Nr.6), dar vienas – iki 2x2 m dydžio šurfo (Nr.92). Lygiagrečiai archeologiniai tyrimai vykdyti šalia elektros linijos buvusiose pavienių XVIII a. pabaigos – XIX a. pradžios kartografiniuose šaltiniuose pažymėtų statinių vietose. Šiuose objektuose buvo iškasti dvidešimt septyni 2x2 m dydžio šurfai (Nr.150–176) bei penkios 2x5 m dydžio perkastos (Nr.187–191). Taip pat tyrinėtos elektros linijos apsaugos zonoje esančių vandens telkinių (ežerų, upelių, pelkių ir šlapynių) priekrantės, šalia kurių iširta dešimt 1x1 m dydžio šurfų (Nr.177–186). Dar du 1x1 m dydžio šurfai iškasti šalia atramų Nr.88 ir Nr.89 (Nr.192–193). Iš viso iširtas 330 m² dydžio plotas.

Ties trimis atramų vietomis fiksuotas I tūkstantmečiu datuojamų senovės gyvenviečių kultūrinis sluoksnis.

Pirmoji aptikta Kabinių kaime, Alytaus r., kur atramos Nr.6 vietoje buvo kasamas 1x1 m dydžio šurfas Nr.6. PR jo dalyje buvo iki 0,10 m storio šviesiai pilkas, degėsingas kultūrinis sluoksnis su penkiomis smulkios lipdytinės keramikos šukėmis. Dar keli keramikos fragmentai matėsi P sienelėje virš žemio, todėl šurfas P ir R kryptimi išplėstas iki 2x2 m dydžio. PV išplėsto šurfo dalyje atidengta keturkampė 0,90x1,10 m dydžio duobė, užpildyta šviesiu moliu su smulkiais degėšiais ir stambiomis keramikos šukėmis. Gilyn duobė tęsėsi 0,30 m. Siekiant atidengti ją visą, nuspręsta šurfą išplėsti P kryptimi iki 2x5 m dydžio perkastos, kiek vėliau dar teko kasti 1x2 m dydžio išpjovą. Bendrai duobė – 1,60 m ilgio, iki 1,20 m pločio, netaisyklingos formos. Jos kontūras Š dalyje – beveik stačiakampis, P dalyje – pusapskritimis. Užpildyta pilku perdegusiu priemoliu su smulkiais angliukais ir pelenais bei įvairaus dydžio lipdytinės keramikos šukėmis. Pjūvyje perkasimas nežymiai apvalėjančiu, beveik plokščiu dugnu, iki 0,30 m gylio, ties dugnu užpildytas didesniu degėsių kiekiu.

Duobėje surinkta penki šimtai keturiasdešimt lipdytos keramikos fragmentų. Kelios dešimtys šukių gan didelės (didžiausia – 133x160 mm). Tai rodo, kad joje buvo sudėti ar sumesti puodai, nepatekę į arimą. Absoliuti dauguma fragmentų – grublėtu paviršiumi. Taip pat rasta iki dvidešimties brūkšniuotosios keramikos šukių. Kai kurie grublėtosios keramikos fragmentai yra brūkšniuoti iš vidinės pusės, kai kurių brūkšniavimas matosi po grublėtumu. Kelios dešimtys šukių puošta duobutėmis (gnaibymu) ir įkartomis, keli pakraštėliai išsiskyrė įkartų, primenančių eglutę, ornamentu. Pagal šukių profilius matosi, kad dalis indų buvo masyvūs, tiesiomis ir storomis sienelėmis, tačiau dauguma – plonesnėmis sienelėmis, kiek pūstais šonais. Pagal pakraštėlio formą indai skirstytini į kiek į išore išlenktais arba tiesiais pakraštėliais. Daugumos pakraštėlių lūpa užsibaigia stačiais kampais, mažumos – nežymiai užapvalintos. Brūkšniuotosios keramikos lūpa taip pat stačiakampė arba į galą šiek tiek išplatinta. Daugumos šukių molio masė su stambiomis ir gausiomis granito priemaišomis, grublėtoje masėje priemaišos smulkios arba jų iš viso nėra. Tik kelių indų vidinėje pusėje yra pridegusios organikos, daugumoje nėra naudojimo žymių. Tai leido daryti prielaidą, kad čia aptikta keramikos degimo duobė, kurioje paliktas brokas. Šią prielaidą iš dalies patvirtintų faktas, kad už duobės ribų rastos vos kelios smulkios šukelės. Pagal kelis požymius – daugumos indų sienelių storį, brūkšniavimą vidinėje pusėje ar po grublėtumu, grublėtosios keramikos buvimą vienoje duobėje su brūkšniuotąja, padaryta išvada, kad perkasoje Nr.6 aptiktas kultūrinis sluoksnis datuotinas I tūkst. I-ąja puse.

Antrosios gyvenvietės pėdsakai aptikti Čižikų kaime, Alytaus r., kur atramos Nr.21 vietoje iškastas šurfas Nr.21. Jame fiksuotas 0,30 m storio tamsiai pilkas su degėsiomis kultūrinis sluoksnis, viršutinis jo horizontas buvo kiek šviesesnis už apatinį. 0,30-0,40 m gylyje rasta dešimt žiestos keramikos šukių, apatiniame horizonte – du lipdytinės keramikos fragmentai. Ariamame lauke aplink plotą Nr.21 ir į V nuo jo, link tyrimų ploto Nr.191, paviršiuje surinkti dvidešimt aštuoni žiestos keramikos fragmentai, taip pat rasta vienuolika smulkių ir dvi stambesnės lipdytos grublėtu paviršiumi keramikos šukės. Be to armenyje aptikti keturi molio tinko fragmentai bei keletas ugnyje buvusių akmenų. Todėl padaryta išvada, kad atramos Nr.21 aplinkoje yra vertingas XVII-XVIII a. kaimavietės ir I-ojo tūkstantmečio senovės gyvenvietės kultūrinis sluoksnis. Tai patvirtino ir tyrimai netoliese tame pat Čižikų k. iškastoje perkasoje Nr.191.

Perkasoje Nr.191 velėna ir užarto ar užslinkusio maišyto pilko priemolio sluoksnis buvo nuo 0,60 m storio ties R sienele, iki 1,00 m – ties V. Maišytame sluoksnyje aptikta daug XX a.

šiukšlių, taip pat pavienių ankstesnio laikotarpio radinių. Giliau fiksuotas iki 0,40 m storio intensyvus kultūrinis sluoksnis, plėtėjantis link V sienelės, kuriame išskirti du horizontai. Viršutinis – šviesesnis, apie 0,20 m storio, su XVII-XVIII a. radiniais. Apatinis – tamsesnis, su I tūkst. radiniais. Kultūrinio sluoksnio viršutiniame horizonte aptiktas Jono Kazimiero (1648-1668) šilingas, taip pat rastos šešiasdešimt penkios žiestos keramikos šukės. I tūkstantmečiui priskirtame apatiniame kultūrinio sluoksnio horizonte rastos dvidešimt dvi lipdytinės keramikos šukės, taip pat geležies šlako gabalas ir molio tinko fragmentai.

Trečioji spėjama gyvenvietė rasta Litvančiškių kaime, Alytaus r. Čia elektros linijos apsaugos zonoje XIX a. kartografinėje medžiagoje pažymėto gyvenamojo namo vietoje iškastas šurfas Nr.164. Po 0,40 m storio armeniu atidengtas intensyvus, su degėsiomis, ugnyje buvusiais akmenimis, pavieniais gan stambiais rieduliais 0,30-0,50 m storio kultūrinis sluoksnis. Jame rasta grublėtosios keramikos sienelė, pagal kurią sluoksnis datuotas I tūkstantmečiu. Šurfe Nr.164 fiksuotas kultūrinis sluoksnis leido padaryti išvadą, kad jis turėtų būti ir arčiau Dovinės upelio, kur atramos Nr.64 vietoje kultūrinis sluoksnis, kaip manoma, nuartas.

Kai kurių atramų bei XVIII-XIX a. kartografiniuose šaltiniuose esančių statinių vietose fiksuotas XVII-XIX a. kaimaviečių kultūrinis sluoksnis.

Pirmoji aptikta jau aprašytame Čižikų kaime, Alytaus r. (šurfas Nr.21, perkasa Nr.191).

Antroji buvusi kaimavietė fiksuota Skiturių kaime, Alytaus r., kur iškasti šurfai Nr.65, Nr.165-166. Šurfe Nr.65 po 0,10 m storio velėna fiksuotas iki 0,60 m storio kultūrinis sluoksnis. Jame rasti du individualūs radiniai: 0,60 m gylyje aptikti XVII-XVIII a. molinis audimo staklių pasvaras bei XIX a. balto akmens verpstukas. Pasvaras dvigubo nupjauto kūgio formos, 43 mm aukščio, ties viduriu 29 mm storio, galai 15 mm skersmens. Paviršius neornamentuotas, lygus, galimai gludintas. Verpstukas ritulio arba pastilės formos, 23 mm skersmens, 6 mm aukščio. Paviršius neornamentuotas, lygus, šlifluotas. Be to iškastos septynios žiestos keramikos šukės, keturi molio tinko fragmentai ir viena plokštinio koklio nuolauža. Šurfe Nr.165 iškasta XVII-XVIII a. geležinė sagtis – keturkampė, 45x72 mm dydžio, su prikepusiu liežuvėliu. Šurfe Nr.166 0,10-0,20 m storio kultūriniame sluoksnyje aptikta plokštinio koklio nuolauža, išsilydęs lango stiklas, virš trijų šimtų buitinės keramikos fragmentų, absoliuti dauguma kurių buvo puodų sienelės. Į radinių sąrašą įrašyta dešimt puodų pakraštėlių bei vienas priedugnis. Ankstyviausias fragmentas – bangelėmis puoštas pakraštėlis galėtų būti datuojamas XVI a., likę – XVII-XVIII a.

Trečioji kaimavietė buvo Daugirdų kaime, Alytaus r. Čia iškastame šurfe Nr.155 fiksuotas nuo 0,20 m iki 0,60 m storio intensyvus kultūrinis sluoksnis su degėisiais, plytgaliais bei keramika. Kultūriniame sluoksnyje aptikta keturiolika žiestos keramikos šukių, šešios kurių įtrauktos į radinių sąrašą. Tai puodų, dubens ir lėkštės fragmentai, dauguma dengtų glazūra ir dažais, datuoti XVIII a. Tarp šurfų Nr.32 ir Nr.156 rasta pilko metalo (alavo?) XVIII-XIX a. saga. Ji kiek išgaubta, 22 mm skersmens, kaldinta iš 1,2 mm storio skardos. Vidinėje pusėje buvusi kilpelė nulūžusi. Išorinė pusė lygi, vidinėje dviejų raidžių legenda – "W" ir "M"? arba "N"? Ir "M".

Ketvirtoji kaimavietė buvusi Angininkų kaime, Alytaus r. Čia iškasti šurfai Nr.159-161. Šurfe Nr.159 fiksuotas 0,05-0,10 m storio tamsiai pilkas su degėisiais kultūrinis sluoksnis, kuriame aptiktos septynios žiestos keramikos šukės, dvi iš kurių įtrauktos į radinių sąrašą. Keramika dengta rusva glazūra, datuotina XVII-XVIII a. Šurfe Nr.160 taip pat fiksuotas iki 0,10 m storio tamsiai pilkas su degėisiais kultūrinis sluoksnis, bet be radinių. Šurfe Nr.161 buvo tokio pat storio, bet jau šviesiai pilkas, su retais degėisiais neintensyvus kultūrinis sluoksnis, kuriame rasta žiestos keramikos šukių, penkios iš kurių įrašytos į radinių sąrašą. Taip pat aplink šurfą armenyje surinktos trisdešimt šešios smulkios šukės, jos neregistruotos. Sluoksnis datuotas XVII-XVIII a.

Penktoji kaimavietė buvo Vytaiškės kaime, Lazdijų r. Čia iškastame šurfe Nr.75 atidengtas 0,20 m storio intensyvus, juodos žemės su degėisiais kultūrinis sluoksnis, kuriame rastas XVII a. bokalo dugnas bei XVII-XVIII a. puodo pakraštėlis. Kultūrinis sluoksnis priskirtinas kartografinėje medžiagoje pažymėto „Rudavkos“ dvaro teritorijoje buvusiai kaimavietei. Šurfe Nr.167 taip pat fiksuotas 0,10 m storio intensyvus kultūrinis sluoksnis, bet be radinių. Netoli perkastos Nr.189 surastos dvi monetos – 1913 m. „1 kapeika“ bei Stanislovo Augusto Poniatovskio (1764-1795) „3 grašiai“.

Šeštosios kaimavietės pėdsakų aptikta Karužų kaime, Lazdijų r. Čia tirtoje perkasoje Nr.188 fiksuotas 0,40 m storio kultūrinis sluoksnis, kuriame rasta XIX-XX a. pr. Rusijos imperijoje kaldinta saga bei XVII-XVIII a. plokštinio koklio fasadinės dalies su augaliniu ornamentu fragmentas.

Vizualiniai žvalgymai vykdyti visame būsimosios oro linijos ir apsaugos zonos 80 m pločio ruože. Jų metu buvo vertinama galimybė vienoje ar kitoje vietoje aptikti archeologijos objektus. Arimams bei užsėtiems laukams buvo skiriamas didesnis dėmesys, čia atidžiau

ieškoma keramikos, molio tinko bei kitų radinių. Tos vietos, kuriose paviršiuje buvo randama kultūrinio sluoksnio pėdsakų – radinių, ugnyje buvusių akmenų, degėsių ir pan. – buvo nuodugniai žvalgomos metalo detektoriumi. Taip pat detektoriumi žvalgytos vietos, kur buvo didelė tikimybė rasti archeologijos objektų – kalvelės, vandens telkinių prieigos, duobės ir panašiai.

Vizualiniai žvalgymai papildė sąrašą titnaginiais radiniais. Angininkų kaime, Alytaus r., ariamame lauke, apie 100 m į P nuo tyrimų ploto Nr.162 surastos dvi nuoskalos, viena iš jų panaudojimo pėdsakais. Daugirdų kaime, Alytaus r., 10 m į P nuo šurfo Nr.155 aptikta skeltės apatinė dalis. Visiškai sveika skeltė surasta Butrimiškių kaime, Alytaus r., apie 220 m į P nuo tyrimų šurfo Nr.1. Ji 4x21x47 mm dydžio, su nusidėvėjimo požymiais, be patinos. Šie titnaginiai radiniai priskirti mezolito laikotarpiui (VIII-V tūkst.pr.Kr.).

Žvalgymų metu aptikta keramika buvo arba vėlyva (XIX-XX a.), arba neinformatyvi, todėl dauguma fragmentų neregistruota. Tas pat pasakytina ir apie stiklo bei koklių nuolaužas. Išimtis – Čižikų kaime, Alytaus r. tarp šurfo Nr.21 ir perkastos Nr.191 aptiktos šukės, leidusios kalbėti apie vertingą I tūkstantmečio ir XVII-XVIII a. kultūrinį sluoksnį.

Pagrindiniai metalo detektoriaus pagalba aptikti radiniai – įvairūs metaliniai įrankiai, padargų liekanos, technikos ir tvirtinimo detalės, vinys, vielos fragmentai ir panašiai. Tie iš jų, kurie pirminės apžiūros metu buvo priskirti XX a. arba visiškai neinformatyvūs, palikti. Likę surinkti, tačiau dauguma iš jų, po detalesnių tyrimų, datuoti XIX-XX a., todėl aprašyti, bet neregistruoti. Tai XX a. kirviai, ketaus puodų nuolaužos, vinys ir panašiai. Antrąją kiekybinę grupę sudarė XX a. šoviniai ir jų dalys, taip pat medžiokliniai ar šrapnelio šratai. Iš viso keturiasdešimt devyni radiniai aprašyti, nustatyta kai kurių pagaminimo vieta ir data, tačiau neregistruoti kaip archeologijos mokslui nevertingi.

Į radinių sąrašą pateko šešios monetos, surastos žvalgymų metu ne tyrimų plotuose. Tai Alytaus rajone Liuklingėnų kaime tarp šurfų Nr.26 ir Nr.152 ariamame lauke rasta 1735 m. kaldinta „denga“, Daugirdų kaime prie šurfo Nr.156 aptiktos 1899 m. „1/2 kapeikos“ bei 1940 m. „2 pfenigiai“, Angininkų kaime prie šurfo Nr.159 – Jono Kazimiero (1648-1668) varinis šilingas. Lazdijų rajone Vytaiškės kaime prie perkastos Nr.189 surastos 1913 m. „1 kapeika“ bei Stanislovo Augusto Poniatovskio (1764-1795) „3 grašiai“.

Radinių sąrašą papildė Smalininkų kaime, Lazdijų r. tarp plotų Nr.168 ir Nr.169 aptikta XVII-XIX a. datuota geležinė keturkampė, 38x54 mm dydžio grandis ar sagtis, be liežuvėlio (inv.Nr.386).

Liuklingėnų kaime Alytaus r. tarp šurfų Nr.26 ir Nr.152 aptikti keturi radiniai. Tai žalvarinis uždaru neornamentuotu lankeliu žiedas, jo datavimas nenustatytas, taip pat dvi sagos – viena su Rusijos imperijos herbu išorinėje pusėje, kita – fabrikinio būdu kaldinta iš žalvarinės skardos, su įrašu „***LONDON***W“ ant vidinės pusės. Abi sagos pagamintos XIX a. pab. – XX a. pr. Taip pat registruotas I Pasaulinio karo laikotarpio Vokietijos kariuomenės karininko (?) žiedas. Jis balto metalo (sidabro?), uždaru lankeliu, su priekyje išplatinta dalimi – akimi. Jos viduryje – geltonu metalu ar emale inkrustuotas kryžius su spinduliais, po kryžiumi – datos „1914-1917“. Abipus akies ant lankelio išgraviruota legenda „GOTT IST MIT UNS“ („Dievas (yra) su mumis“).

Dar penki radiniai, patekę į sąrašą, aptikti tame pat Liuklingėnų kaime prie perkasos Nr.190. Tai dvi žalvarinės sąsagos ar kniedės, sudarytos iš dviejų apskritų plokštelių, per vidurį sujungtų strypeliu, priskirtos XIX a. Taip pat žalvarinė saga be įrašų, pagaminta XIX a.. Ketvirtasis radinys – geležinė, apskrita, apie 60 mm skersmens, 8 mm storio lankeliu sagtis su neišlikusiu liežuvėliu, datuota XVII-XIX a. Penktasis – XVIII-XIX a. vario lydinio antpirštis. Jis kūgio užapvalintu viršumi formos, 18 mm aukščio, nuo 16 iki 12 mm skersmens, pagamintas iš 0,3 mm storio skardos. Šiame kaime rasta XVIII a. moneta, XIX a. sagos ir sąsagos, XVII-XIX a. sagtis ir XVIII-XIX a. antpirštis leidžia kalbėti apie dar vienos – septintosios – kaimavietės kultūrinį sluoksnį.

Pirmosios kaimavietės Čižikų kaime, Alytaus r. vietoje tarp šurfų Nr.150 ir perkasos Nr.191 metalo detektoriumi aptikti keturi radiniai. Pirmasis – specialiai pagamintos iš vario lydinio plokštelės 94x112 mm dydžio nuolauža, su Aušros Vartų Dievo Motinos atvaizdu ir legendos fragmentu – "ŠVČ. AUŠROS VARTU..". Taip pat registruoti panašūs į aukščiau aprašytuosius vario lydinio antpirštis bei žalvarinė sąsaga. Paskutinysis radinys – apskrita, deformuota, 40 mm skersmens skardelė, su iš centro iki kraštų įrėžtais šešias brūkšniais (spinduliais). Manoma, kad tai XVIII-XIX a. pypkės dangtelis.

Dar kelios vietos turėjo archeologijos vertybių požymių. Zailių kaime, Alytaus r. atramos vietoje iškastame šurfe Nr.71 fiksuotas intensyvus, 0,30 m storio juodas kultūrinis sluoksnis su gausiais degėšiais ir ugnyje buvusiais akmenukais, bet be radinių. Apžiūrėjus išartą lauką 100 m

spindulių rasta keletas ugnyje buvusių akmenų, plytų nuolaužų, labai smulkių (iki 5 mm skersmens) tinko ar prastai išdegtos (aptirpusios) keramikos fragmentų. Duselninkų kaime, Alytaus r., šurfe Nr.180 taip pat fiksuotas iki 0,20 m storio intensyvus, juodas kultūrinis sluoksnis be radinių. Plonesnis ir šviesesnis kultūrinis sluoksnis aptiktas Litvančiškių kaime, Alytaus r., iškastame šurfe Nr.181. Čia taip pat jokių radinių nebuvo.

Atrama Nr.136 parinkta šalia kalvelės Šadžiūnų kaime, Lazdijų r., žemumoje, kažkada buvusiame iškyšulyje, iš trijų pusių apsuptame vandens. Šiuo metu buvusi loma užpelkėjusi, apaugusi durpynų augalais, už 100 m į P nuo jos – melioracijos griovys. Įvertinus vizualiai, padaryta prielaida, kad šioje vietoje galėjo būti patogų gyventi neįtvirtintoje gyvenvietėje, taip pat tikėtasi rasti akmens amžiaus stovyklavietės pėdsakų – ant aukštumos išartame lauke aptikta titnago nuskeltų gabalų ir žaliavos, taip pat ugnyje buvusių akmenukų, ištirpusio molio tinko fragmentų. Čia iškastame šurfe Nr.136 0,85 m gylyje pasiektas intensyvus, tamsiai pilkas, su degėsiomis, bet be radinių kultūrinis (?) sluoksnis, jo storis buvo iki 0,40 m. Ar sluoksnis susidarė dėl miško gaisro, ar dėl žmogaus veiklos, nustatyti nepavyko. Tačiau šio tyrimų ploto aplinka, degę akmenys ir molio tinko pėdsakai šalia esančiame ariamame lauke leido padaryti prielaidą apie čia galintį būti archeologijos objektą.

Panašus sluoksnis fiksuotas ir Filicijanavo kaime, Lazdijų r., iškastoje perkasoje Nr.187. Čia po 0,90 m storio molio sluoksniu su pavienėmis XVII-XVIII a. žiestos keramikos šukėmis pasiektas 0,40 m storio pilko smėlio kultūrinis (?) sluoksnis be radinių. Ir šiuo atveju perkastos Nr.187 aplinka – patogi vieta šalia Galadusio ežero – leidžia kalbėti apie galimą archeologijos objektą.

Ateityje tikslinga atlikti papildomus žvalgomuosius archeologinius tyrimus, nustatyti 2012 m. aptiktų naujų archeologijos vertybių teritorijas ir įtraukti jas į NKVR. Taip pat tikslinga atlikti papildomus žvalgomuosius archeologinius tyrimus spėjamų archeologinių vertybių vietose: Alytaus rajono Zailių, Duselninkų ir Litvančiškių kaimuose bei Lazdijų rajono Šadžiūnų ir Filicijanavo kaimuose.

Tyrimų vadovė, archeologė

Simona Širvydaitė